

УДК 379.85

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ
ПОТЕНЦІАЛ ТУРКІВЩИНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ***Л.С. Безручко*

Львівський інститут економіки і туризму

Досліджено історико-культурний потенціал Турківського району Львівської області. Визначено перспективи розвитку етнічного та релігійного туризму в районі.

Ключові слова: історико-культурні ресурси, туризм, Турківський район, потенціал.

Постановка проблеми. Територія Карпатського регіону, окрім різноманіття природних ресурсів, відмічається значним скупченням історико-культурних ресурсів, що пов'язано із історичними подіями, які тут відбувались, а також із доброю збереженістю етносів, які проживають у цих краях. Відмітимо, що одним із найбільш колоритних етносів регіону є бойківський, серцем якого вважається Турківський район Львівської області. Та, попри різнобарвність цього району, сьогодні існує потреба у пошуку джерел для його фінансування, адже його економічний стан перебуває у занепаді. Вважаємо, що виходом із цієї ситуації може стати розвиток туризму, для якого у районі є усі передумови. Це, перш за все, багаті природні ресурси, вигідне прикордонне місце розташування та багата історико-культурна спадщина. Проте, якщо природні ресурси району сьогодні використовуються для туризму, то туристична цінність історико-культурних ресурсів практично не вивчена та потребує ґрунтового аналізу. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати історико-культурний потенціал району з точки зору можливості його використання у туризмі.

Останні дослідження і публікації. Дослідженнями історико-культурних ресур-

сів Турківщини займалось ряд науковців, серед них слід відмітити праці Ю. Гайди, Я. Тирик, В. Слободян, І. Юсиповича та інших [5; 10–12]. У їх працях проводився аналіз існуючих історико-культурних ресурсів району, проте мало уваги приділено можливості туристичного використання цього ресурсного потенціалу.

Основний матеріал дослідження. Турківський район розташований на типовій гірській території з абсолютними висотами 500–1400 м. Його поверхню становлять гірські хребти низькогірних Верхньодністровських і середньогірних Сколівських Бескидів, низькогірної Турківської Верховини та середньогірного Верховинського вододільного хребта, де розташована найвища вершина Львівщини – г. Пікуй (1408 м) [9, с. 27–40]. Географічною особливістю є те, що через район проходять Головний Європейський вододіл та Верховинський вододільний хребет, що сприяє привабливості ландшафтів цієї території для туристичного освоєння.

До складу району входять м. Турка, смт. Бориня та 65 сіл, які підпорядковуються 1 міській, 1 селищній та 31 сільським радам [8].

В межах району зареєстровано ряд туристичних об'єктів: 29 агроосель, 17 туристичних баз, 11 з яких у Розлучі (пов'язане із розташуванням тут гірськолижної бази). Через територію району проходять десять туристичних маршрутів, з яких п'ять використовуються для культурно-пізнавального туризму. А також, сьогодні у с. Верхне відкрився «Західний реабілітаційний спортивний центр Національного комітету інвалідів України», що сприятиме підвищенню інтенсивності туристичного освоєння району [8]. Тому відмітимо, що природні та соціально-економічні умови дозволяють інтенсивно використовувати Турківщину для розвитку туризму. Проте сьогодні у туризмі спостерігається висока зацікавленість туристів до пізнання культурного надбання різних

територій, тому важливою передумовою для ефективного туристичного освоєння району є обґрунтоване використання історико-культурного потенціалу. Відмітимо, що дослідження історико-культурних ресурсів для туризму потребує чітко визначити які види туризму використовують цей вид ресурсів. Загалом є декілька видів туризму, які пов'язані з історико-культурними ресурсами: етнічний, релігійний, ностальгійний та історико-культурний загально ознайомчий. Зрозуміло, що ці види можуть розподілятися на різноманітні більш спеціалізовані підвиди, але в нашому дослідженні ми виходимо із даного поділу. Загалом усі ці види об'єднуються у культурно-пізнавальний туризм. Отже проаналізуємо історико-культурний потенціал Турківщини з точки зору цих підвидів. Для загально ознайомчого туризму будуть мати цінність практично всі наявні в районі ресурси, та найбільший потенціал відмічається у найбільш цінних пам'ятках. Зокрема серед таких слід відмітити 24 архітектурні пам'ятки, включені у Державний реєстр культурного надбання та 13 пам'яток місцевого значення [8]. В основному це дерев'яні церкви та дзвіниці XVI–XIX ст., які знаходяться в селах: Нижнє Висоцьке, Либохора, Верхня Яблунька, Комарники, Мохнате, Матків, Ісаї, Багнувате, Розлуч, м. Турка та ін.

Серед археологічних об'єктів слід вказати на: поселення XIV–XVII ст. (с. Завадівка); поселення періоду XII–XIII ст. і пізнього середньовіччя (с. Лосинець); поганські поховання (с. Ясіночки та Мельниче); стародавні кладовища на Риківських Гробищах, а на Ватащині – могила варварського ватажка Атілли; городище періоду Галицько-Волинського князівства та чернечий скит (с. Матків) та інші. Багата територія району і бісоціальними ресурсами (пов'язаних з перебуванням відомих особистостей), зокрема, тут любила відпочивати королева Бона, проходив походами через «Руську путь» король Дани-

ло Галицький та його син Лев, відвідував Турківщину і І. Франко, вихідцями з цих країв були М. Кузан, С. Попель, Саламон Щасний, О. Бачинський та ін.

Дослідження території місцевих рад на атрактивність історико-культурних ресурсів згідно методики С. Кузика [7], вказує на відсутність високоатрактивних та унікальних територій. У той же час, тільки дві сільські ради оцінено нами як середньоатрактивні, що становить 6,1 % від всієї площі району. Слід відмітити і те, що 24 ради оцінено як малоатрактивні (72,7 % від території району). Негативним є те, що 7 сільських рад (21,2 %) є неатрактивними за оцінкою історико-культурних ресурсів [1, с. 96]. Такі результати вказують на невисокий потенціал ресурсів району для організації загально ознайомчих екскурсій. Зокрема, найцікавішими є об'єкти, розташовані в м. Турка, с. Комарники, с. Вовче та ін. Тому, на нашу думку, перспективою для досліджуваного району є організація конкретних видів туризму.

Високого розвитку у районі може набути ностальгійний туризм, адже територія району протягом своєї історії була добре обжита єврейською та німецькою общиною.

Єврейська община почала заселення Турківщини з 1730-х рр., перші поселення євреїв відмічались у м. Турці та згодом єврейські родини мешкали практично у кожному населеному пункті. У середині XVIII ст. в Турці проживало 25 єврейських родин, а вже на початку XX ст. тут проживало більше 6 тис. євреїв. Після другої світової війни єврейська община у районі суттєво зменшилась, але попри це залишилось ряд об'єктів, які стали місцями ностальгійного туризму для представників єврейського етносу. Серед таких об'єктів варто відмітити: Синагогу у м. Турка (XIX ст.), старовинний єврейський цвинтар «Окописько» в м. Турка (XIX ст.), єврейський цвинтар «Жидівське поле» (с. Либохора), а також місця, де під час війни було розстріляно

євреїв (ліс Будапешт та поле Завій Великий с. Лімна) [6, с. 65]. Попри це вказані об'єкти перебувають у занепаді і тому потребують суттєвої реставрації. При їх належному догляді та популяризації серед єврейської общини вони можуть стати одним із найбільш популярних об'єктів для ностальгічного туризму.

Сліди свого перебування залишили і німецькі колоністи, про це вказують навіть збережені топоніми. Зокрема, у смт. Бориня є частина села, яка називається «Колонія» і названа в честь поселення німецьких колоністів 1780 р., така ж частина с. Вовче носить назву «Шваби», невелика колонія була і у с. Нижня Яблунька [6]. Окрім топонімів, від перебування колоністів у районі залишилися і матеріальні цінності, зокрема, колоністами у районі було зведено три дерев'яні неоготичні каплиці, з яких дві збережено і сьогодні. Одна у с. Вовче (1900 р.), а друга у с. Розлуч (1901–1902 рр.), третя у с. Сянки була розібрана у 1946 р. На жаль, відмітимо, що використання для туризму існуючих кірх суттєво ускладнюється тим, що кірха в с. Вовче перебудована в церкву і тому втратила свій первісний вигляд, а Розлучський костел перебуває у стані практично повного руйнування. Тому сьогодні ці споруди мало відвідуються туристами, хоч і представляють неабиякий інтерес з точки зору ностальгічного туризму.

Ще одним напрямком ностальгічного туризму в районі може бути відвідування прикордонної території, з якої у 1940-х рр. виселено вісім сіл, відповідно жителі цих населених пунктів роз'їхались по всьому світу і сьогодні можуть виявляти інтерес до відвідування своєї Батьківщини. Підтвердженням цього може бути той факт, що під час святкування «Бойківських фестон» проводиться з'їзд різних родів, які походять з цих країв.

Окрім цих об'єктів на території району знаходиться велика кількість військових поховань Першої та Другої світових

воєн, серед них слід вказати: ур. «Горбище» (с. Бітля), «Цвинтарище» (с. Красне), «Нафтарка у Зворі» (м. Турка), 2 військові цвинтарі (австрійський і мадярський) (с. Комарники) та ін. [6, с. 9]. Відзначимо, що перелічені об'єкти не повністю відображають весь потенціал для ностальгічного туризму у межах Турківщини, але можуть стати основою для туристичного використання території.

Враховуючи, що територію Турківщини називають серцем Бойківщини відмітимо значний потенціал цієї території для організації етнотуризму. Зокрема, етнотуризм на цій території може розвиватись за декількома напрямками, що пов'язане із значним скупченням ресурсів.

Найбільший потенціал території відмічається для проведення різноманітних етнокультурних турів, що пов'язане із добрим збереженням традиційних промислів. Зокрема, у районі збережено традиції плетіння з лози та соломи (Боберка, Ластівка та Риків), традиційне вівчарство (Либохора, Матків, Мохнате, Комарники), різьба по дереву (Лімна, Бітля), ткацтво (Івашківці, Біньова). Окрім вказаних традиційних промислів, слід відмітити і добру збереженість інших культурних особливостей в районі. Зокрема, у с. Бітля діє унікальний народний ансамбль дрімбарів, а також старожил цього села виконує танець на бочці, що може стати атракцією для відвідувачів району. Відомі фольклорні колективи діють також в селах Жукотин і Риків.

Ще одним важливим ресурсом для етнотуризму є наявна мережа місцевих краєзнавчо-етнографічних музеїв. Найвідоміший музей району – це Народний музей «Бойківщина», який діє при Центральній районній бібліотеці в будівлі міської ратуші м. Турка. Експозицію музею становлять 1600 експонатів, серед яких 1350 – особливо цінних [8]. Ще одним цікавим музеєм є «Музей бойківської книги», де зібрано літературні твори, рецензії, відеокасети

та інші публікації, пов'язані із етносом.

Окрім цих музеїв варто вказати, що практично в кожному селі є музейна експозиція (при школах, будинках культури та приватні колекції), яка розкриває культурно-побутові особливості Бойківщини. Серед таких музеїв слід відмітити:

- Музей побуту села Карпатське, експозиція якого налічує понад 200 експонатів та роботи народних майстрів (вироби з дерева, вишивка);
- Музей побуту села Комарники при будинку культури, експозиція якого налічує близько 150 екземплярів та виставка віршів поетеси Стефи Комарницької, яка проживала тут в часи Другої світової війни;
- Музей побуту «Риків, Багнувата, Міжгір'я» при Риківській школі, який налічує понад 150 експонатів, серед яких історичні фотографії та роботи народних умільців: вишивані вироби, вироби з дерева, мініатюрні бойківські хати, покриті соломою;
- Краєзнавчий музей с. Ільник при місцевій школі експозиція якого представляє речі побуту, знаряддя праці первісної людини, збірки місцевих різножанрових пісень, опис національних місцевих страв, гербарій, інформація про визначних людей – вихідців з села, загиблих у роки Другої світової війни, загиблих членів ОУН-УПА та ін.;
- Музей побуту с. Лімна, розміщений у будинку культури, експозиція музею розкриває матеріальну культуру Бойківщини та представлена понад 100 експонатами.

Проте сьогодні про ці музеї відомо незначному колу людей, тому існує потреба у популяризації цих об'єктів. Також, відмітимо, що в основному вони функціонують завдяки старанням місцевих краєзнавців і не мають жодної підтримки з боку влади.

Найбільшою окрасою бойківського етносу є його традиції забудови, які до сьогодні дійшли переважно в церковному

будівництві. В основному, – це дерев'яні церкви та дзвіниці XVI–XIX ст., збудовані у традиційному бойківському та неоукраїнському стилях. Окрім церков, збережено і будівлі в традиційному стилі в с. Боберка, Кривка, Шандровець, тощо. На цінність таких забудов вказує і той факт, що будинки та церкву звідси було перевезено у «Шевченківський гай» у Львові. Ще дві старі церкви бойківського типу з с. Сянки (1645 та 1703 рр.) було продано у с. Коштринор та с. Сіль Закарпатської області [3, с. 74].

Залишились у селах і традиції, які дійшли до нас з часів язичництва, зокрема зберігся звичай палити «собані» (великі вогнища). Проте, на нашу думку, ця традиція має не стільки релігійне походження, скільки військово-побутове. Адже територією району проходив давній шлях «Руський путь», і тому на вершинах палили вогнища, які служили візуальним сигналом для мандрівників, а також були елементом попереджувальної системи при нападах.

Ще одним напрямком етнотуризму на території Турківщини є організація етнофестивалів. Найбільшою етнофестивальною подією району є організація кожні п'ять років «Всесвітніх бойківських фестин», які мають на меті популяризувати бойківський етнос та дозволяють зібрати його представників з усього світу. Вважаємо, що сьогодні назріла потреба у проведенні частіше цього фестивалю, що дозволить популяризувати цей край, а також відмітимо можливість організації різноманітних тематичних фестивалів, які б розкривали особливості цього етносу (гастрономічні, народних ремесел, тощо).

Ще одним перспективним для Турківського району видом туризму є релігійний туризм. Зокрема, згідно наших досліджень, у межах району розташовано 87 церков різних конфесій, по одному діючому монастирі та скиті, п'ять костелів та одна синагога. Саме ці об'єкти можуть стати основою для організації релігійного

туризму. Серед додаткових об'єктів відзначимо 4 місця розташування монастирів, 9 каплиць та 11 старих кладовищ.

Проведені за методикою Т. Божук [4] оцінка придатності сакральних ресурсів району для релігійного туризму дозволили виділити наступні групи придатності населених пунктів Турківщини для релігійного туризму: непридатні (0–49 балів), серед них села Біньова, Бітля, Бagnувате, Сигловате, Ропавське, Коротище, Штуківець та ін. (13 сіл); малопридатні (50–99 балів) – с.с. Верхнє, Жукотин, Н. Висоцьке, Розлуч, Яблунів та ін. (38 сіл); умовно придатні (100–149 балів) – села Боберка, Бориня, В. Висоцьке, Ісаї, Комарники, Явора; придатні (150–199 балів) – с.с. Вовче, Ластівка, Либохора, Матків; найбільш придатні (більше 200 балів) – м. Турка. Відмітимо, що з 67 досліджених населених пунктів тільки 11 відзначаються високою придатністю для релігійного туризму, в той же час інші населені пункти отримали низьку оцінку. Проте сакральні споруди, розташовані у них, у випадку прокладання через ці пункти туристичних маршрутів, можуть доповнювати перелік туристичних об'єктів, які відзначаються високою придатністю для релігійного туризму [2].

Серед найперспективніших об'єктів для організації релігійного туризму відмітимо церкви Успення Пресвятої Богородиці (1750 р., м. Турка), Святого Миколи (1739 р., м. Турка), Перенесення Мощів Святого Миколи (1776 р, м. Турка), Різдва Пресвятої Богородиці (1890 р., с. Вовче), Введення Пресвятої Богородиці в Храм Господній (1639 – 1680 рр., с. Вовче), Собору Пресвятої Богородиці (1798 р., с. Либохора), Різдва Пресвятої Богородиці (XVIII ст., с. В. Висоцьке) та ін. Згідно наших спостережень, найпридатнішими для туризму є дерев'яні церкви, побудовані у традиційному бойківському стилі, що надає їм суттєвої відмінності серед інших храмів, а, враховуючи те, що переважна їх

більшість є дерев'яними, перспективи туристичного освоєння суттєво зростають.

Висока оцінка присвоєна і костелу Успення Пресвятої Діви Марії (1796 р. м. Турка). Сьогодні цей костел є основою римо-католицької конфесії району. Єдиною твердиною іудаїзму є синагога у м. Турка (1730 р.), яка, на жаль, сьогодні використовується як пилорама.

Серед сучасних християнських сакральних споруд слід відмітити і недавно збудований Свято-Онуфріївський чоловічий монастир в селі Межигір'я та чернечий скит поблизу с. Матків, де з 1930-х рр. жив монах. Ці об'єкти вже сьогодні стали місцями паломництва місцевих жителів.

Отже, серед передумов для використання історико-культурного потенціалу в туризмі слід виокремити:

- наявність значної кількості історико-культурних пам'яток, які представляють різні епохи та етноси;
- відносна віддаленість району, що сприяла добрій збереженості бойківських традицій та промыслів;
- використання історико-культурного потенціалу може суттєво підвищити туристичну привабливість району;
- висока зацікавленість вихідців району до ностальгічних турів;
- функціонування у межах району мережі туристичних маршрутів, які частково репрезентують місцеві історико-культурні пам'ятки;
- наявність 29 агроосель, які можуть стати засобами розміщення для туристів;
- значний природний потенціал (14 природно-заповідних об'єктів, гірськолижні спуски, джерела мінеральних вод, мальовничі ландшафти), які можуть взаємодоповнювати тури;
- зацікавленість місцевих жителів та органів влади в організації туризму в районі.

Окрім передумов для організації культурно-пізнавального туризму відмітимо і ряд перешкод:

- поступове зникнення народних традицій і промислів під тиском технологічних новинок;
- низька популяризація історико-культурного потенціалу району;
- віддаленість району від великих міст, які можуть бути місцями зосередження потенційних туристів;
- переобладнання давніх храмів;
- занедбаний стан пам'яток, збудованих іншими національностями; представлені у районі святині інших національностей перебувають у занепадомому стані: костел у с. Розлуч практично повністю прогнив і потребує капітального ремонту, часто костели району переобладнують під церкви, яскравим прикладом є церква Миколи Чарнецького у с. Вовче, майже знищене єврейське кладовище «Окописько» у м. Турка та австрійське кладовище у с. Комарники тощо;
- відсутність у районі релігійно-туристичного центру; ізольованість району не сприяла розбудові давніх монастирів, які сьогодні могли б відігравати роль центру паломництва (як наприклад Лаврівський монастир), а від монастирів, які існували тут колись, практично нічого не залишилось;
- відсутність та застарілість дорожньо-транспортної інфраструктури. У зв'язку із віддаленням та складними природними умовами району, дорожня мережа перебуває у занедбаному стані, а транспортні послуги надаються неналежащим чином. Зокрема, у зимовий період значна частина маршрутних автобусів не курсує, а у багатьох віддалених селах єдиним транспортом є гужовий;
- низький рівень туристичної інфраструктури. Сьогодні у районі є незначна кількість засобів розміщення, основна їх кількість знаходиться у с. Розлуч, яке є основним туристичним центром району. В той же час, у м. Турка немає жодного готелю чи закладу розміщен-

- ня. Єдиними засобами розміщення, які сьогодні можуть приймати туристів у різних населених пунктах району, є агрооселі;
- незначна кількість різноманітних фестивалів, які б популяризували місцеві звичаї та традиції, тощо.

Висновки. На території Турківського району відмічається значний історико-культурний потенціал, який в основному, представлений дерев'яними церквами, залишками матеріальної культури єврейської та німецької общин, а також добре збереженими етнічними особливостями. Відмітимо, що сьогодні район має всі передумови для організації релігійного, ностальгічного та етнічного, а також загально-ознайомчого історико-культурного туризму. Попри це існує ряд перепон для використання цього потенціалу, що пов'язане як із збереженням цих пам'яток, так і соціально-економічними передумовами. Вважаємо, що надалі існує потреба у популяризації представленого потенціалу, що може дати поштовх для його туристичного освоєння.

Література

1. Безручко Л.С. Оцінка історико-культурних ресурсів Турківського району Львівської області для потреб туризму / Л.С. Безручко, Г.Я. Козак / Географія та туризм : Наук. зб. – К. : Альтерпрес, 2012. – Вип. 19. – С. 94–100.
2. Безручко Л.С. Оцінка історико-культурного потенціалу Турківського району для потреб релігійного туризму / Л.С. Безручко / Туристичними шляхами Прикарпаття : Зб. наук. праць. – Львів : ЛІЕТ, 2012. – С. 67–74.
3. Безручко Л.С. Етнотуристичний потенціал Турківщини: сучасний стан та перспективи його використання / Л.С. Безручко, В.В. Димочкіна / Розвиток українського етнотуризму: сучасний стан та перспективи : Зб. мат. II Всеукр. н.-п. конф. молодих вчених. – Львів : ЛІЕТ, 2012. – С. 70–77.
4. Божук Т.І. Методичні аспекти визначення оцінки сакральних об'єктів для потреб

- туризму / Т.І. Божук // Вісник Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Економічні науки». – 2008. – Вип. 3. – С. 260–272.
5. Гайда Ю.І. Турківщина : природа і люди : монографічний опис / Ю.І. Гайда. – Ужгород : Патент, 1998. – 391 с.
 6. Зборовський П. Топоніміка Турківщини / П. Зборовський. – Львів : Камула, 2004. – С. 36–37.
 7. Кузик С.П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід : монографія / С.П. Кузик. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с.
 8. Офіційний сайт Турківської районної державної адміністрації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www/URL: http://turka-rda.gov.ua/](http://turka-rda.gov.ua/).
 9. Природа Львівської області / [За ред. К.І. Геренчука]. – Львів : Вища школа, 1972. – 151 с.
 10. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія / В. Слободян. – Львів : Місіонер, 1998. – 864 с.
 11. Тирик Я. Турківщина : туристично-краєзнавчий путівник / Я. Тирик – Львів : ВНТЛ, 2000. – 128 с.
 12. Юсипович І. Турківщина : за завісою століть / І. Юсипович. – Львів : Край, 1993. – 112 с.

Bezruchko L.S. HISTORICAL AND CULTURAL POTENTIAL OF TURKA DISTRICT: MODERN STATE AND PROSPECTS OF THE TOURISM USE.

The historical and cultural potential of Turka district in Lviv region is explored. The prospects of development of ethno-tourism and religious tourism in the district are established.

Keywords: historical and cultural resources, tourism, Turka district, potential.

Безручко Л.С. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ТУРКОВЩИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТУРИСТИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ. *Исследован историко-культурный потенциал Турков-*

ского района Львовской области. Определены перспективы развития этнического и религиозного туризма в районе.

Ключевые слова: историко-культурные ресурсы, туризм, Турковский район, потенциал.